

Overpeinzingen. Een filosofisch dagboek

Marcus Aurelius

Robert Duthoy¹

Zorg er elk moment van de dag voor dat U weloverwogen en rechtvaardig handelt.. Wees nauwgezet, oprecht serieus en vol bereidheid, en laat u niet door uw verbeelding meesleuren. Doe alleswat u doet alsof het de laatste dag van uw leven is en wees vrij van onbezonnenheid, van afkeer van nuchterheid en van huichelarij, eigenliefde en onvrede over wat u hebt ontvangen. . U ziet hoe weinig ervoor nodig is om een voorspoedig en godvruchtig leven te leiden. De goden vragen de mens slechts om deze dingen na te leven. (2, 5)

Wanneer u bij het ochtendgloren met tegenzin wakker wordt, put dan moed uit deze gedachte: 'Ik ben wakker geworden om mijn taak als mens te vervullen'. Moet ik dan nog mopperen wanneer ik op weg ga om datgene te doen waarvoor ik op de wereld ben gezet? Ben ik soms geschapen om lui te blijven liggen en mezelf te koesteren in een warm bed? (5, 1)

Wees steeds tot twee dingen bereid. Doe ten eerste alleen dat wat de rede, die onze koning en wetgever is, ons tot welzijn van de mensheid ingeeft. Geef ten tweede uw eigen mening op als iemand u op een verkeerde gedachtegang wijst en probeert u daarvan af te brengen. Geef uw mening echter alleen op wanneer u er zelf van overtuigd bent dat dit juist is en het welzijn van allen ten goede komt. Laat u alleen door dit soort overwegingen leiden, en niet door wat plezierig is of u bij de mensen geliefd maakt. (4, 12)

Deze enkele citaten geven een goed beeld van de aard van het geschrift van Marcus Aurelius die van 161 tot 180 keizer was van het Romeinse rijk. Deze in het Grieks geschreven tekst is overgeleverd onder de titel *ta eis heauton* (letterlijk: *de dingen tot zichzelf*) wat in moderne vertalingen meestal weergegeven wordt als *Zelfbespiegelingen*, *Overpeinzingen*, *Pensées pour moi-même*, *Méditations*, *Selbstbetrachtung*. De tekst omvat een verzameling van 487, meestal vrij beknopte, overwegingen. Ze vormen de neerslag van bedenkingen die Marcus Aurelius voor zichzelf formuleerde en waarschijnlijk, wanneer hij daartoe tijd had, na een welgevulde dag 's avonds neerschreef. De tekst is dus geleidelijktot stand gekomen en was niet bestemd voor publicatie.

Het belang van dit geschrift is m.i. in de eerste plaats hierin gelegen dat het ons in staat stelt door te dringen tot de psyche en de persoonlijkheid van de keizer die we wellicht daardoor beter kennen dan welke andere keizer ook. In zijn aantekeningen is hij er allesbehalve op uit zichzelf te verheerlijken of te verdedigen maar geeft hij zich volledig bloot. Ze getuigen dan ook van een sterk relativiseringsvermogen waarbij hij zichzelf allerm minst ontziet en van veel zelfkennis. Dit blijkt o.m. in 5, 5 dat aanvangt met de verzuchting *'Bewondert men u niet om uw scherpzinnigheid? Wel, het zij zo'* of in de waarschuwing die hij tot zichzelf richt (6, 30): *'Let erop dat u zich niet met de rol van keizer vereenzelvigd en daarin verdrinkt; dat gebeurt gemakkelijk'*. Een waarschuwing die hij onmiddellijk laat volgen door een aansporing waarin hij aangeeft waarnaar hij streeft als mens en als keizer: *'Zorg ervoor dat u eenvoudig blijft, goed, zuiver, waardig, ongekunsteld, een vriend van de rechtvaardige, godvrezend, welwillend, liefdevol en vastberaden in het verrichten van uw taak. Doe uw best om de man te blijven die gevormd*

---

¹ Robert Duthoy is ereprof (emeritus professor) oude geschiedenis aan de universiteit van Gent.

is naar liefde voor de waarheid. Eerbiedig de goden en bescherm de mensen. Het leven is kort en het aardse bestaan levert maar één vrucht op: gerichtheid op God en dienstbaarheid aan de gemeenschap'.

Marcus Aurelius is doordrongen van het stoïcijnse gedachtegoed. Maar voor originele ideeën hoeft men niet bij Marcus Aurelius te zijn. Wel zien we bij hem hoe een oprechte en overtuigende Stoïcijn de stoïcijnse ethiek wil toepassen in de praktijk van zijn concrete levenswijze. Plichtsbesef staat daarbij centraal. Behalve door de Stoïcijnse filosofie wordt Marcus Aurelius vooral geïnspireerd door het voorbeeld van zijn voorganger Antoninus Pius. In zijn eigen woorden (6, 30) : '*Gedraag u in alles als een leerling van Antoninus. Herinner u de standvastigheid waarmee hij alles in overeenstemming met de rede deed, zijn gelijkmoedigheid onder alle omstandigheden, zijn godvruchtige levenswandel, zijn milde houding, zijn innemendheid, zijn doorzien van ijdele roem en de hartstochtelijke ijver waarmee hij alles probeerde te begrijpen. En ook hoe hij in het algemeen niets voorbij liet gaan zonder het eerst diepgaand onderzocht en goed begrepen te hebben, en hoe hij de mensen die hem ten onrechte verwijten maakten kon verdragen zonder kritiek op hen te hebben. Hij was niet uit op succes en luisterde niet naar lasterpraat. Hij onderzocht zeden en gebruiken weloverwogen. Dat alles deed hij onbevreesd, zonder argwaan of betweterigheid en zonder iemand iets te verwijten. Herinner u met hoe weinig hij kon volstaan als het om zijn woonplaats, slaapplaats, kleding, voeding en dienaren ging .....*

Herinner u ook hoe standvastig en trouw hij was in zijn vriendschap, hoe goed en verdraagzaam hij was wanneer mensen vrijmoedig tegen zijn opvattingen ingingen, hoe blij hij was wanneer iemand hemeen beter idee aan de hand deed, en hoe godvrezend hij was zonder ooit in bijgeloof te vervallen. Herinner u dit alles, dan zal wanneer uw laatste uur slaat, uw geweten even zuiver zijn als het zijne'

Het is dan ook een tragische speling van het lot dat, in tegenstelling tot Antoninus Pius wiens regering rimpelloos verliep in een rustige tijd, Marcus Aurelius aan de macht kwam op een ogenblikdat het Romeinse rijk voor het eerst sedert vele decennia in een zware storm terecht kwam. Aan de Rijn- en Donaugrens en ook in het Oosten kreeg het af te rekenen met ernstige militaire dreigingen die ertoe leidden dat de keizer zijn tijd grotendeels moest doorbrengen in legerkampen aan de grenzen van het rijk en aan het hoofd van zijn troepen. Bovendien werd zijn regeringsperiode gekenmerkt door andere rampen zoals een zware overstroming van de Tiber te Rome in 161 en vooral een epidemie die grote delen van het rijk teisterde en het leven kostte aan vele miljoenen inwoners (sommige onderzoekers nemen zelfs aan dat de helft van de bevolking zou zijn bezweken).

Voor de vertaling zorgde de Stichting School voor de Filosofie uit Amsterdam. De namen van de vertalers worden nergens vermeld. Het gaat om een hernieuwde uitgave van een boek dat in 2013 werd gepubliceerd. Zoals de hier hoger opgenomen citaten al laten zien hebben de anonieme vertalers voor een vlot leesbare Nederlandse tekst gezorgd. Een kleine kanttekening: op blz. 111 ontbreekt in 8, 31 aan het eind van de tweede lijn een komma. Dit is geen kommaneukenrij want het ontbreken van die komma laat veronderstellen dat Augustus een zuster had die Agrippa heette. De zuster in kwestie heette Octavia en Agrippa is de naaste medewerker en generaal van Augustus.

Het woord vooraf (blz. 7-8), de inleiding (blz. 9-11) en de eindnoten (blz. 173-175) zijn minimaal en te beperkt om de lezer in staat te stellen deze belangrijke tekst in zijn historische en filosofische context te situeren. Wie daarover meer wenst te vernemen doet er best aan de uitvoerige inleiding en aantekeningen te raadplegen waarvan Simone Mooij-Valk haar eerder verschenen vertaling voorzag.

Vermelden we tenslotte nog dat het boek keurig en bijzonder verzorgd is uitgegeven.

Marcus Aurelius. *Overpeinzingen. Een filosofisch dagboek. Vertaling Stichting School voor Filosofie.*
Utrecht, Uitgeverij AnkhHermes 2023. 176 blz. 22,50 €.

